

УДК 316.356.2:316.614

Надія Скотна, доктор філософських наук, професор, ректор
завідувач кафедри практичної психології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Лілія Вовк, аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

СІМ'Я ЯК ПЕРВИННИЙ ОСЕРЕДОК ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто особливості процесу соціалізації; розглянуто проблему гендерної соціалізації дітей та показано роль сім'ї в цьому процесі; висвітлено основні форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю.

Ключові слова: соціалізація, сім'я, статево-рольова соціалізація, статеві ролі.

Літ. 4.

Надежда Скотная, доктор философских наук, профессор, ректор
заведующий кафедрой практической психологии
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко
Лилия Вовк, аспирант кафедры общей педагогики и дошкольного образования
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

СЕМЬЯ КАК ПЕРВИЧНАЯ ЯЧЕЙКА ГЕНДЕРНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ

В статье рассмотрены особенности процесса социализации; рассмотрена проблема гендерной социализации детей и показана роль семьи в этом процессе; отражены основные формы социально-педагогической работы с семьей.

Ключевые слова: социализация, семья, статево-ролевая социализация, половые роли.

**Nadia Skotna, Ph.D. (Philosophy), President of
Head of Practice Psychology Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko**
**Lilia Wovk, Postgraduate Student of General Pedagogy and Pre-school Education Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko**

FAMILY AS A PRIMARY FOCUS OF GENDER SOCIALIZATION

The article deals with features of socialization process, highlighted the problem of children's gender socialization and showed the role of a family in this process, described the main forms of social and pedagogical work in the family.

Keywords: socialization, family, sex-role socialization, sex roles.

Постановка проблеми. Забезпечити права дитини народитися здоровою, вижити і мати умови для всебічного розвитку, бути надійно соціально й психологічно захищеною – основні функції усіх виховних інститутів. Кожний окремий індивід стає вищою розумною істотою тільки серед собі подібних, тобто у процесі соціалізації.

Сім'я є головним інститутом соціалізації, через який людина засвоює основні соціальні знання, набуває моральні вміння і навички, сприймає певні цінності та ідеали, необхідні йому для майбутнього життя в даному суспільстві. Сім'я вводить дитину в суспільство, саме в ній вона одержує соціальне виховання, стає особистістю.

Засвоєні в дитинстві норми співжиття лежать в основі особистісної поведінки людини та її стосунків з іншими. Отже, первинна соціалізація, яка відбувається в сім'ї, залишає слід на все життя.

Зважаючи на це, актуальним є дослідження гендерної соціалізації, враховуючи тенденції розвитку сучасної сім'ї. Це питання вимагає постійного наукового вивчення, щоб мати уявлення про існуючий стан сімейного життя і його зовнішні зв'язки та прогнозувати його розвиток для подальшого пристосування дітей до життя в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень. Сім'я є одним із найважливіших соціально-виховних інститутів, значення якого важко переоцінити, тому проблеми пов'язані із її життєдіяльністю та функціонуванням завжди привертала увагу педагогів, психологів, соціологів. Висвітленню різних аспектів сім'ї як провідного інституту соціалізації дитини присвятили наукові праці Н. Абдюкова, В. Заслуженюк, В. Семиченко, Н. Уманець, О. Харчев та інші. Проблеми статеворольової соціалізації вивчалися вченими Т. Говорун, Н. Касьянова, Т. Репіна,

В. Романова, Л. Столярчук, Т. Таранова, Н. Товстик та ін.

Ціль статті – розгляд сім'ї, як первинного осередку процесу гендерної соціалізації дитини.

Постановка завдання. Завданням статті є вивчення особливостей процесу соціалізації, розгляд проблеми гендерної соціалізації дітей та висвітлення основних форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю.

Виклад основного матеріалу. Зміст поняття “соціалізація” є нестабільним і неоднозначним. Представники структурно-функціонального напрямку американської соціології (Т. Парсонс, Р. Мергтон) під соціалізацією розуміють процес повної інтеграції особистості в соціальну систему, в ході якого відбувається її пристосування. Останнє традиційно розкривається цією школою за допомогою поняття “адаптація”. Тому “соціалізація” трактується як процес входження людини у соціальне середовище і її пристосування до культурних, психологічних та соціологічних факторів.

В. Романова розглядає статевоюрольову соціалізацію як “процес засвоєння індивідами соціокультурних факторів, які обумовлюють більшість наявних особливостей статевоюрольової поведінки індивідів. До цих факторів передусім належать: гендерні настановлення як система уявлень про чоловіка і жінку; культурні стереотипи чоловічності і жіночності; відмінні засоби виховання хлопчиків і дівчаток; специфічні види праці кожної статі; диференційовані чоловічі і жіночі ролі” [3, 19].

Сім'я – це будинок, що поєднує людей, тут закладаються основи людських відносин, відбувається перша соціалізація особистості. Аналіз соціального впливу на особистість показав, що в 40% людей у їхньому житті вирішальний вплив зробила сім'я, у 30% – засоби масової інформації, тільки в 20% – школа, у 10% – вулиця.

Сімейний кодекс України, прийнятий 10 січня 2002 р., визначає, що “Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. ... Сім'я створюється на основі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства”.

Формування особистості дитини визначають тип, склад, структура сім'ї, порядок народження дітей, професійні ролі батьків, характер подружніх та батьківсько-дитячих взаємостосунків. Найважливіші агенти гендерної соціалізації у сім'ї – особистісні і гендерні характеристики батьків, їх ідентичність і рольові моделі, стать народженої дитини, уявлення батьків про те, якою повинна бути дитина даної статі.

Для дитини сім'я відіграє важливе значення насамперед тому, що дає перші й найважливіші знання про життя, взаємини з людьми, створює матеріальні та моральні умови для її зростання, формує моральні життєві основи та статево-рольові установки. Розвиток особистості у сім'ї відбувається як органічний процес, усі складові якого тісно пов'язані між собою, перебувають у постійному взаємозв'язку та взаємодії. Сім'я виступає також провідним чинником соціалізації особистості на мікрорівні. Її основні соціалізуючі функції полягають у забезпеченні фізичного та емоційного розвитку індивіда, формуванні статевої ідентифікації дитини, її розумового розвитку, а також розвитку здібностей і потенційних можливостей, забезпеченні дитині почуття захищеності; формуванні ціннісних орієнтацій особистості; оволодінні дитиною основними соціальними нормами [1, 134].

У дитинстві її годують, доглядають, у дошкільному віці – відкривається світ. У сім'ї зміцнюються здоров'я дитини, розвивають її задатки і здібності, піклуються про утворення, розвиток розуму, вихованні громадянина, закладаються гуманні риси характеру, доброта і сердечність, дитину учать оцінювати свої вчинки і відповідати за них. Тут діти прилучаються до праці, вибирають професію.

Гендерна соціалізація – частина загального процесу соціалізації. Гендерна соціалізація дитини починається з моменту народження, коли батьки та інші дорослі, що визначили паспортну стать немовляти, навчають його гендерній ролі хлопчика або дівчинки.

Гендерні ролі – набір очікуваних зразків (норм) поведінки для чоловіків і жінок; виконання певних соціальних розпоряджень, тобто відповідна статі поведінка, мова, манера, одяг, жести та ін. [4, 248].

Батьки з раннього дитинства конструюють гендерну роль дитини різними способами:

- соціальними маніпуляціями, наприклад, вибором одягу;
- вербальною апеляцією – підкреслюванням властивостей, що відповідають гендерним стереотипам, відповідно до яких вони прагнуть розвивати свою дитину;
- вибором іграшок, що “відповідають статі”;
- демонстрацією та очікуванням відповідних видів домашньої діяльності.

Результати батьківського і материнського впливу простежуються в особливостях соціальної поведінки, ціннісних і кар'єрних орієнтаціях, виборі сфери професійної діяльності. Дослідження М.В. Сафонові показали, що жінки, які відмітили перевагу впливу на них батька, мають більш

високу кар'єрну орієнтацію на професійну компетентність, у них сильніше прагнення до успіху, менш схильні до співпраці, частіше обирають "чоловічі" сфери професійної діяльності і здобувають більш високий матеріальний і соціальний статус. І, навпаки, жінки, на яких більший вплив справила мати, мають більш високу кар'єрну орієнтацію на служіння, прагнення до соціальної кооперації, бажання піклуватися про інших людей, сфери професійної діяльності обирають традиційно "жіночі".

Будучи головними агентами гендерної соціалізації дітей, батьки несуть на собі обов'язок "конструювання" в свідомості дитини установок на: відсутність страху перед людьми протилежної статі; можливість контактувати з людьми протилежної статі; гендерну ідентичність особистості, що відповідає реалістичному сприйняттю своєї власної статі.

Можна без перебільшення сказати, що сім'я – це горнило формування гендеру. Від того, яка система стосунків склалася в сім'ї, які гендерні стереотипи панують у системі її уявлень про чоловічу та жіночу сутність, залежить формування гендерних ролей дітей, розвиток їхньої гендерної ідентичності. Гендерні ролі батьків – найперший зразок гендерної поведінки для дітей, які часто будують власну гендерну ідентичність згідно з батьківськими моделями життя. Інколи життєвий сценарій дітей повторює сценарій батьків, тому що в ранньому дитинстві маленька людина вирішила: "Буду таким, як тато (або такою, як мама)". Діти багато в чому копіюють ставлення батьків один до одного, формуючи стиль стосунків з протилежною статтю.

Якщо досвід батьківських гендерних ролей обмежений чи недостатній, це призводить до прогалин у гендерному розвитку особистості дитини. Такі діти часто не отримують повноцінного досвіду гендерних стосунків, що може позначитись на формуванні гендерних ролей та гендерної ідентичності. З іншого боку, навіть у повних сім'ях є багато проблем, які негативно позначаються на гендерній соціалізації дітей. Авторитарність виховання, насильство й жорстокість у сім'ї призводять до численних деформацій гендерного розвитку, формують такі гендерні ролі, в яких закріплюються суспільні гендерні стереотипи, гендерна нерівність та інші деформації гендерної структури суспільства [2, 32].

Ще святий Августин розумів важливість батьківського впливу на долю людини і навіть суспільства, коли писав: "Дайте мені інших матерів, і я дам вам інший світ". Зрозуміло, що цей вислів є певним перебільшенням, оскільки батьківське ставлення до дітей органічно

пов'язане із загальними орієнтаціями культури й власним досвідом самих батьків, які не можна змінити вмиг. З іншого боку, при всій значимості батьківського впливу він ніколи не є єдиним усемогутнім вершителем долі дітей. Більше того, оцінити реальний ступінь батьківського внеску у формування особистості дитини без урахування інших чинників її соціалізації практично неможливо.

Отже, поряд із закладами освіти, громадськими організаціями й релігійними установами, сім'я є одним з основних інститутів соціалізації людського індивіда. Виступаючи для дитини з перших років її життя первинним осередком соціалізації, задовольняючи її життєві потреби, сім'я формує її особистість через специфічну цілеспрямовану активність і ставлення до дитини її батьків, бабусь і дідусів та інших дітей. Саме тут вона починає засвоювати перший соціальний досвід. Зміст і характер цього соціального досвіду залежить від духовного багатства батьків, їх моральних і життєвих цінностей, від усвідомлення родиною відповідальності перед малюком за "якість соціалізації", яку вона їм забезпечить. Це і є сімейне виховання. З його допомогою в сім'ї як вічному загальнолюдському мікросередовищі життєдіяльності декількох поколінь людей починається процес соціалізації особистості, здійснюється передача дітям накопиченого людством, родоводом і батьками досвіду, закладаються основи громадянських, трудових і моральних принципів і норм поведінки, здійснюється підготовка дітей до самостійного сімейного життя.

Сімейне виховання (у широкому змісті слова) – це одна з найбільш древніх споконвічних форм соціалізації і виховання дітей, яка органічно об'єднує об'єктивний вплив культури, традицій, звичаїв, поглядів народу, сімейно-побутових умов і взаємодію батьків з дітьми, у процесі якої відбувається повноцінний розвиток і становлення їхньої особистості. Під сімейним вихованням у вузькому змісті слова (виховною діяльністю батьків) нами розуміється взаємодія батьків з дітьми, яка ґрунтується на родинній інтимно-емоційній близькості, любові, турботі, повазі і захищеності дитини і сприяє створенню сприятливих умов для задоволення потреб у повноцінному розвитку і саморозвитку особистості дитини.

Суб'єктом сім'ї і сімейного виховання є особистість дитини (з моменту народження до досягнення 18-літнього віку). У системі сімейних відносин дитина не тільки відчуває вплив на неї батьків і старших членів сім'ї, але, у свою чергу, також активно впливає на батьків, членів сім'ї,

їхній образ життєдіяльності і стиль сімейного виховання. При гуманістичному стилі сімейного виховання як процесі міжособистісної взаємодії батьків і дітей (суб'єкт-суб'єктивна взаємодія) створюються необхідні умови для самостійного повноцінного розвитку дитини як суб'єкта сімейної життєдіяльності, особистості, індивідуальності.

Основними завданнями сімейного виховання на сучасному етапі розвитку України як суверенної держави є виховання в дітей гуманності (поваги до людей, співчуття і чуйності, доброзичливого відношення до них, турботи про їхнє благополуччя) і духовності (прагнення до освоєння багатств вітчизняної і світової культури, до формування загальнолюдських ідеалів добра, справедливості, чуйності, чесності і порядності, до свого способу життя на основі волі, моральності, культури, краси); виховання дитини свідомим громадянином-патріотом своєї Батьківщини, чесним трудівником, гарним сім'янином. Для їхнього рішення використовуються різноманітні шляхи, засоби і форми виховання, спрямовані на освоєння дітьми визначених знань і оволодіння практичними вміннями і навичками; методи виховання як сукупність способів виховних взаємодій батьків з дітьми, що допомагають останнім розвивати свою свідомість, почуття і волю, активно стимулюють (заохочують) формування досвіду поведінки, організацію самостійної життєдіяльності, повноцінний психофізичний, моральний і духовний розвиток.

Висновок. Вивчення умов виховання і соціалізації особистості дитини в родині сприяє ефективній корекції процесу соціалізації дитини, а також пропаганді кращого досвіду родинного виховання серед батьків. Проводячи різноманітні форми роботи з батьками (бесіди, консультації, дні відкритих дверей, семінари-практикуми, лекторії тощо), педагог повинен переконувати їх в тому, що диктат і опіка у вихованні дітей є негативною школою формування особистості та її соціального досвіду. Найбільш оптимальний тип сімейних взаємин – це співробітництво, яке є протилежністю деспотизму і невтручання.

Допомога батьків у процесі гендерної

соціалізації дитини безцінна, оскільки вони є найпершими та найважливішими агентами цього процесу. Гармонійний гендерний розвиток особистості у родині відбувається за сприяння поведінки батьків, які люблять і приймають свою дитину такою, якою вона є; допомагають їй розуміти та структурувати світ, визначаючи межі прийнятної та неприпустимої гендерної поведінки; завжди послідовні та узгоджені у своїх діях, заборонах і дозволах; “зростають” разом із дитиною, ураховуючи, що перед нею на різних етапах її гендерного розвитку стоять різні завдання.

Виховання в родині, яка є соціальною єдністю, має певні сімейні традиції, високі гуманні ідеали, виявляє повсякденну турботу про дітей і забезпечує умови для її розвитку, процес соціалізації особистості відбувається ефективно, що в свою чергу створює передумови для її успішної адаптації до подальшого життя.

Отже, якщо ми серйозно хочемо змінити на краще стан нашого суспільства, маємо пам'ятати що виховання дітей – відповідальна, кропітка, щоденна праця, результат якої значною мірою зумовлений реальними міжлюдськими стосунками, у які дитина включається з перших днів свого життя й активним учасником яких вона залишається усі наступні роки.

Таким чином, сьогодні сім'я стає центром соціальної роботи. Через вирішення сімейних проблем, зміцнення сім'ї як головного соціального інституту можна вийти на вирішення багатьох проблем сьогодення.

1. Безпалько О.В. *Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посіб.* / Ольга Володимирівна Безпалько. – К.: Логос, 2003. – 134 с.

2. Д. Гошовська *Гендерна психологія (навчально-методичний посібник).* – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2008. – С. 32.

3. Романова В.Г. *Особливості статевої соціалізації підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05 “Соціальна психологія”* / В.Г. Романова. – К., 2002. – С. 19.

4. Ткалич М.Г. *Гендерна психологія: навч. посіб./ М.Г. Ткалич.* – К.: Академвидав, 2011. – 248 с.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2015

